

Interlingvistikaj Kajeroj

Le lingue extraeuropee: Americhe, Australia e lingue di contatto

*Autori/Aŭtoroj: E. Banfi, N. Grandi
(Carocci, Roma 2008)*

Recensione di/Revuo de Leonardo Caffo

Tradukis Daniela Tagliafico

Il problema dell'origine del linguaggio (e la questione relativa al rapporto tra la facoltà in generale e le diverse lingue storico-culturali) è già ben presente nella speculazione prescientifica degli antichi e ha causato, via via nel tempo, discussioni e dibattiti affascinanti entro la quale interagivano filosofi, teologi e pensatori in generale. I dotti che facevano riferimento alla Genesi si chiedevano quale fosse e da dove venisse la lingua edenica, quella con cui Dio avrebbe parlato ad Adamo e che, presumibilmente, era anche la stessa che tutta l'umanità padroneggiava prima dell'ira del Creatore causata dalla costruzione della torre di Babele.

Nei secoli, la questione riguardante il "mistero" della nascita del linguaggio divenne così preponderante nel dibattito intellettuale che l'austera *Société de linguistique de Paris*, nel 1866, proibì qualsiasi discussione a riguardo. Oggi il veto imposto dalla società francese non esiste più ma si continua ad ignorare, di fatto, quando sia comparsa la facoltà locutoria e il linguaggio articolato. I contemporanei studi di psicolinguistica sono però concordi nel pensare che la capacità linguistica

La problemo de la origino de la lingvo (kaj la demando pri la rilato inter la fakulto entute kaj la malsamaj historiaj-kulturaj lingvoj) jam troveblas en la antaŭscienca spekulativado de la avoj kaj estigis, dum la tempo, fascinajn diskutojn kaj debatojn, ene de kiuj interagis filozofoj, teologoj kaj, pli ĝenerale, pensuloj. La kleruloj kiuj rilatis al la Genezo demandis sin kio estis kaj de kie venis la edena lingvo, tiu pere de kio Dio parolintus al Adamo kaj tiu kiun, supozeble, la tuta homanaro parolis antaŭ la kolero de la Kreinto, kiun al li kaŭzis la konstruado de la Babelturo.

Dum la jarcentoj, la demando pri la "mistero" de la naskiĝo de la lingvo iĝis tiel grava ene de la intelekta debato ke la aŭstera *Société de linguistique de Paris*, en 1866, malpermesis iun ajn diskuton pri ĝi. Aktuale tiu malpermeso, trudita de la franca Societo, ne plu ekzistas, sed oni daŭre ne konas kiam aperis la lokucia fakultato kaj la articulaciitan paroladon. La nuntempaj psikolingvistikaj studoj konsentas, tamen, pri la fakto ke la lingva kapablo progresis laŭgrade, tra longan kaj

si sia sviluppata gradualmente, attraverso un lungo e complesso percorso evolutivo, avvenuto per gradi e determinato da una serie di mutazioni strutturali del quadro biologico della specie umana. Malgrado gli entusiasmi di alcuni, il problema dell'origine del linguaggio rimane, e probabilmente rimarrà, una questione irrisolta.

Uno studio ancora aperto, anche se molto complesso, è quello volto a mappare i vari "macro-ceppi" linguistici presenti oggi nel mondo; per dirla all'antica, l'analisi delle cause reali di ciò che è accaduto dopo la distruzione della torre di Babele. Emanuele Banfi e Nicola Grandi sono due studiosi di linguistica che hanno pubblicato due volumi riguardanti la descrizione delle principali componenti del quadro linguistico del mondo analizzando anche (nel primo capitolo del testo qui recensito) la formazione spontanea di una lingua naturale. Il testo (pensato come ampliamento del precedente *Lingue d'Europa. Elementi di storia e di tipologia linguistica*, Carocci, Roma 2007), ha una struttura complessa e procede con ordine; l'attenzione per la molteplicità e la diversità linguistica a livello planetario spinge i due studiosi ad iniziare con alcune domande classiche a cui i moderni studi di tipologia linguistica¹ e di paleolinguistica² hanno cercato di dare risposta, ad esempio "Quante sono le lingue del mondo?" o "Esistono e cosa sono i diritti linguistici?". Il testo, che si presenta come un manuale, cerca quindi inizialmente di chiarire le questioni di ordine generale, per poi passare a quello che è l'argomento vero e proprio: la classificazione delle principali lingue del mondo, e la loro struttura sintattica e semantica.

Ma cosa significa – realmente – classificare? Non esiste una risposta univoca a questa domanda, come sostiene Nicola Grandi. Un primo modo di compiere questa complessa operazione è quello di "catalogare" le lingue in base al numero dei parlanti. La procedura è apparentemente intuitiva: tanti parlanti, tante lingue, ovvero

amplaksan evoluan vojon, kiun kaŭzis serio da strukturaj ŝanĝoj ene de la biologia kadro de la homa specio. Malgraŭ ies entuziasmoj, la problemo de la origino de la lingvo restas, kaj probable restos, nesolvita.

Ekzistas tre ampleksa studaĵo, kiu ne estis ankoraŭ konkludita, kiu celas mapigi la diversajn lingvajn "makrofamiliojn" kiuj troveblas nuntempe en la mondo; por diri tion antikvastile, ĝi celas analizi la realajn kaŭzojn de tio kio okazis post la detruado de la Babelturo. Emanuele Banfi kaj Nicola Grandi estas du lingvistoj kiuj verkis du volumojn kiuj priskribas la ĉefajn elementojn de la tutmonda lingva kadro. La libro (pripensita kiel plivastigo de la antaŭa *Lingue d'Europa. Elementi di storia e di tipologia linguistica*, Carocci, Roma 2007), posedas ampleksan strukturon kaj progresas laŭorde; la atento pri lingva multoblecio kaj diverseco je monda nivelo emigas la fakulojn komenci per kelkajn klasikajn demandojn al kiuj la nuntempaj studoj de lingva tipologio³ kaj paleolingvistiko⁴ klopodis respondi, kiel ekzemple, "Kiom da lingvoj ekzistas en la mondo?", "Cu ekzistas kaj kio estas la lingvaj rajtoj?". La teksto, kiu prezentiĝas kiel manlibro, tutunue sin proponas klarigi la plej ĝeneralajn problemojn, kaj poste pritrakti la precipan temon: la klasifikon de la ĉefaj lingvoj en la mondo, kaj iliajn sintaksan kaj semantikan strukturon.

Sed kion signifas – reale – klasi? Unusenca respondo al tiu ĉi demando ne ekzistas, kiel asertas Nicola Grandi. La unua maniero por fari tion estas "katalogi" la lingvojn laŭ la nombro de la parolantoj. La proceduro ŝajnas intuicia: tiom da parolantoj, kiom lingvoj, tio estas oni havas tiom da lingvoj, kiom estas la rekonitaj lin-

tante lingue quante sono le comunità minime di parlanti riconosciute. Questo metodo, tuttavia, presenta un problema non indifferente: alcune lingue, come l'inglese o il portoghese, ufficialmente risultano essere le stesse, nonostante le differenti dislocazioni geografiche delle comunità dei parlanti. La questione su cui ci spinge a riflettere Grandi è: in questi casi si parla davvero, *de facto*, la medesima lingua? In sostanza, nei vari posti in cui si parla l'inglese, si parla – veramente – lo stesso inglese? Quando, dunque, finisce una lingua e ne inizia un'altra? La risposta a questa domanda non esiste; il problema ha una struttura simile a quello del problema della vaghezza in filosofia – quali sono i confini di ciò che è sfumato, incerto? Proprio l'ultimo capitolo del testo, dedicato a Pidgin e Creoli (protolinguaggi e lingue di contatto⁵), avrà molte riflessioni da fornirci a tal proposito.

Oggi tre dei metodi che più vengono utilizzati dai linguisti sono la classificazione genetica-genealogica, quella tipologica e, infine, quella geolinguistica. Il testo procede poi verso la sua direzione naturale; dopo aver esplorato i metodi migliori per categorizzare le lingue si espongono quali sono queste categorie. Troviamo quattro macro-classificazioni: famiglie linguistiche nello spazio americano; nello spazio australiano; lingue austronesiane e lingue di contatto (sparse in modo non omogeneo nel mondo). Ad ognuna di queste categorie è dedicato un capitolo, opportunamente diviso in sottocategorie corrispondenti alle lingue particolari. Ognuno di questi capitoli è fornito di una bibliografia specifica, che raccoglie i principali studi di linguistica classica (pre-Chomskiana), cognitiva, sociale e archeologica.

Il risultato finale ha un duplice volto: un libro da studiare omogeneamente per ottenere un quadro completo della situazione linguistica dei continenti extraeuropei, ma anche un manuale da consultare *ad hoc* per ottenere informazioni utili per una

gvaj komunumoj. Tiu ĉi metodo, tamen, havas sufiĉe gravan problemon. Kelkaj lingvoj (kiel la angla aŭ la portugala) oficiale rezultas esti la samaj, kvankam la geografiaj lokoj de la lingvaj komunumoj estas malsamaj. La demando, pri kiu Grandi instigas nin pensi, estas do: en ĉi tiuj kazoj oni parolas vere, *de facto*, la saman lingvon? Esence, en la diversaj lokoj kie oni parolas la anglan, ĉu oni parolas – vere – la saman anglan? Kiam do finiĝas iu lingvo kaj kiam naskiĝas alia? La respondo al tiuj ĉi demandoj ne ekzistas; la strukturo de la problemo similas al tiu de la malprecizeco en filozofio: kiuj estas la limoj de tio kio estas nebulkontura kaj necerta? Ĝuste la lasta ĉapitro de la libro, tiu dediĉita al la piĝinaj kaj kreolaj lingvaĵoj (protolingvoj kaj kontaktlingvoj⁶), donas al ni multon por pripensi rilate al tiu ĉi demando.

Nuntempe le tri metodoj kiuj estas la plej uzataj de la fakuloj estas la genetikogeneologia klasifiko, la tipolingvistika klasifiko, kaj la geolingvistika klasifiko. La teksto poste pluiras en sian propran naturan direkton; post la esplorado de la plej bonaj metodoj por klasi la lingvojn, oni prezentas tiujn ĉi kategoriojn. Ni eltrovas kvar makroklasojn: la lingvajn familiojn en la amerika areo; en la aŭstralia areo; aŭstronesiajn lingvojn kaj kontaktlingvojn (kiuj estas dislokitaj en la mondo en nehomogena maniero). Al ĉiu kategorio korespondas unu ĉapitro, kiu estas oportune dividita en subkategorioj, ĉiu dediĉita al iu specifa lingvo. Ĉiu ĉapitro havas sian propran bibliografion, kiu kolektas la ĉefajn studojn de klasika (antaŭĉomskiana), kona, socia kaj arkeologia lingvistiko.

La fina rezulto havas duoblan vizaĝon: de unu flanko la verko estas entute studinda se oni volas obteni kompletan kadron pri la lingva situacio de la ekstereŭropaj landoj, sed, de la alia, ĝi estas ankaŭ manlibro kiu ne havas la pretendon esti enci-

determinata ricerca che non ha una pretesa enciclopedica. La bibliografia è davvero vasta e completa e permette al lettore di raccogliere i riferimenti necessari sulle informazioni più salienti del testo. Il giudizio complessivo sul lavoro di Banfi e Grandi è positivo; i due studiosi hanno il merito di aver colmato un “buco” nella manualistica italiana e, nello specifico, in linguistica. Ovviamente, ancora una volta, comprendiamo meglio cosa resta dopo Babele ma non quello che esisteva prima.

klopedio, sed kiun oni povas konsulti *ad hoc*, por akiri informojn por siaj propaj esploradoj. La bibliografio estas sendube vasta kaj kompleta kaj konsentas al la leganto obteni la necesajn referencojn rilate la plej gravajn punktojn de la teksto. La ĉion konsidera juĝo pri la verko de Banfi kaj Grandi estas pozitiva; la merito de la du fakuloj konsistas precipe en la fakto ke ili ŝtopis mankon en la italaj manlibroj de lingvistiko. Memkompreneble, ankoraŭfoje, ni pli bone komprenas kio restis post Babelo ol kio ekzistis antaŭe.

Note / Notoj

¹Confronta B. Comrie, *The major languages of East and South-east Asia*, Routledge, London 1990; W.B. Croft, H.R. Turtle, D.D. Lewis, *The use of phrases and structured queries in information retrieval*, 1991, disponebla en rete all'indirizzo <http://portal.acm.org/citation.cfm?id=122864>; D. Nettle, *Is the rate of linguistic change constant?*, *Lingua*, vol. 108, n. 2-3, pp. 119-136.

²C. Ranfrew, *Archaeology and language: the puzzle of Indo-European origins*, Cambridge University Press, Cambridge 1990; J. Nichols *Linguistic diversity and the first settlement of the New World*, *Language*, vol. 66, n. 3, pp. 475-521.

³Oni vidu B. Comrie, *The major languages of East and South-east Asia*, Routledge, London 1990; W.B. Croft, H.R. Turtle, D.D. Lewis, *The use of phrases and structured queries in information retrieval*, 1991, disponebla en la retadreso <http://portal.acm.org/citation.cfm?id=122864>; D. Nettle, *Is the rate of linguistic change constant?*, *Lingua*, vol. 108, n. 2-3, pp. 119-136.

⁴C. Ranfrew, *Archaeology and language: the puzzle of Indo-European origins*, Cambridge University Press, Cambridge 1990; J. Nichols *Linguistic diversity and the first settlement of the New World*, *Language*, vol. 66, n. 3, pp. 475-521.

⁵Restano fuori dai riferimenti opere successive che hanno ampliato notevolmente la prospettiva sulla questione. Il lettore interessato può far riferimento agli ultimi due lavori del linguista Derek Bickerton (*Bastard Tongues* (2008) e *Adam's Tongues* (2009)).

⁶Mankas la plej freŝaj verkoj, kiuj konsidere ŝanĝis la ĝeneralan vidpunkton pri tiu ĉi temo. La interesita leganto povas referenci al la du lastajn verkojn de la lingvisto Derek Bickerton, *Bastard Tongues* (2008) kaj *Adam's Tongues* (2009).

A proposito degli autori / Pri la aŭtoro

Contatto / Kontaktadreso

Leonardo Caffo
leonardocaffo@gmail.com.

Copyright

© © © © 2010 Leonardo Caffo. Pubblicato in Italia. Alcuni diritti riservati.